

INTERNATIONAL TEST COMMISSION

Tarptautinės testų komisijos

PAREIŠKIMAS

Dėl testų ir kitų vertinimo instrumentų naudojimo mokslinio tyrimo tikslais

International Test Commission (2014). Statement On the Use of Tests and Other Assessment Instruments for Research Purposes Lithuanian Version. Translation authorized by the Lithuanian psychological association.

Vertė:

Sigita Girdzijauskienė (Vilniaus universitetas, Lietuvos psichologų sąjunga)

Gražina Gintilienė (Lietuvos psichologų sąjunga)

Dalia Nasvytienė (Vilniaus universitetas, Lietuvos psichologų sąjunga)

The contents of this document are copyrighted by the [International Test Commission \(ITC\)](#) © 2014. All rights reserved. Requests relating to the use, adaptation or translation of this document or any of its contents should be addressed to the Secretary-General: Secretary@InTestCom.org.

PADĖKOS

Šį dokumentą inicijavo profesorė Fanny Cheung, o ITC parengė profesoriai Dragos Iliescu ir Dave Bartram.

Autoriai dėkingi už pagalbą rengiant šį dokumentą daugeliui kolegų, ypač profesoriams Tomui Oaklandui ir Annai Brown, kurie suteikė vertingos informacijos..

Autoriai taip pat dėkoja už pastangas ir vertingas pastabas bei pasiūlymus daugeliui bendruomenės narių, kurie prisidėjo prie dokumento peržiūros: Dusica Boben (Slovėnijos psichologų asociacijos Testų ir testavimo komisija), Odetai Geležėlytei (Lietuvos psichologų asociacija), Andreas Høstmaelingen (Norvegijos psichologų asociacijos Testų ir testavimo komisija), Pat Lindley, Peter Macqueen (Australijos psichologų draugijos Testų ir testavimo referentinė grupė), Krunoslav Matesic, Richard Smith (Didžiosios Britanijos psichologų draugija), Susanai Urbinai ir Hazel Wheldon.

Šis dokumentas parengtas remiantis įvairiais moksliniais šaltiniais. Tarp jų, be kita ko, yra Didžiosios Britanijos psichologų draugijos parengti "Publikuotų psichologinių testų naudojimo moksliniuose tyrimuose principai" (2005 m.) ir Amerikos psichologų asociacijos Psichologinių testų ir įvertinimo komiteto parengtas "Pareiškimas dėl psichologinių testų naudojimo psichologijos magistrantūros ir bakalauro studijų studentams" (1994 m.).

ĮVADAS

Testai ir kiti įvertinimo instrumentai (pvz., gebėjimų ir gabumų matavimai, darbo imitavimo užduotys, darbinių įgūdžių patikrinimai, pokalbio vadovai) paprastai kuriami naudoti moksliniuose tyrimuose (toliau – tyrimuose) ir profesinėje praktikoje (pvz., darbo ir organizacinėje, klinikinėje ar edukacinėje). Tyrimuose naudojamų testų tikslai paprastai skiriasi nuo jų naudojimo institucinėje ir profesinėje praktikoje. Pavyzdžiui, tyrimuose testų duomenys paprastai naudojami reiškiniams vertinti (pvz., testo charakteristikoms arba testo įverčių ir atskirų kintamųjų ryšiams) siekiant gilinti mokslines žinias, supratimą ir taikymą. Priešingai, institucinėje ir klinikinėje praktikoje testų duomenys paprastai naudojami siekiant įvertinti ir priimti sprendimus, turinčius poveikį atskiriems testuojamiesiems.

Teisiniai ir profesiniai standartai, kuriais vadovaujamosi naudojant testus institucinėje ir klinikinėje praktikoje, pateikiami įvairiuose šaltiniuose (AERA, APA ir NCME, 2014; APA, 2010). Panašūs testų naudojimo standartai tyrimuose yra mažiau paplitę, tačiau taip pat reikalingi.

Šio dokumento tikslas – skatinti supratimą, kad testai tyrimuose turėtų būti naudojami laikantis teisiųjų ir etinių principų bei geriausios praktikos standartų ir kad testus turėtų naudoti kompetentingi specialistai, atsižvelgiantys į testuojamųjų ir kitų testavimo procese dalyvaujančių šalių teises. Tokias nuostatas pabrėžia ir šiame dokumente aptariamai klausimai.

Šiame dokumente atskirai kalbama apie atvejus, kai tyrimuose naudojami testai, kuriuos tyrėjas įsigijo ne komerciniais tikslais. Komerciniu būdu tyrėjo įsigyto testo naudojimo juridinė teisė įtvirtinama komercinės sutarties sąlygose. Dažnai tyrėjų prašymu jiems suteikiamas leidimas nemokamai naudoti komercinius testus arba tyrėjai naudoja testus, gaunamus kitomis sąlygomis. Šis dokumentas skirtas būtent tokiems atvejams.

Šiame dokumente *testai* apibūdinami kaip procedūros ar metodai, kuriais tiriama ar nustatoma veiksnio ar reiškinio raiška naudojant rinkinį standartizuotų užduočių (pvz. klausimų, stimulų, uždavinių), kurių atliktis vertinama standartizuotu būdu ir jie naudojami individualiems skirtumams (pvz., gebėjimų, įgūdžių, kompetencijų, nuostatų, požiūrių, emocijų) tirti ir tinkamai vertinti (Anastasi ir Urbina, 1997; American Psychological Association, 2006; Cronbach, 1990).

Pateiktas apibrėžimas apima psichologinius ir edukacinius testus visomis jų naudojimo formomis (pvz., popieriaus ir pieštuko užduotys, kompiuterizuoti internetiniai testai, darbinių įgūdžių patikrinimai, vaidmenų žaidimai). Aptiriamos dvi testų rūšys: testai, kuriems taikomos autorių teisės, todėl jie priklauso privačiai sričiai, ir testai, kuriems netaikomos autorių teisės, todėl jie priklauso viešosios nuosavybės sričiai. Daugelis toliau aptariamų principų taikomi abiem testų rūšims.

PAREIŠKIMAS

Asmenys, naudojantys testus mokslinio tyrimo tikslais, turėtų atsižvelgti į įvairius klausimus, pagrįstus teisiniais, etiniais ir geriausios praktikos standartais.

1. Leidimas naudoti testus tyrimams

Tyrėjo atsakomybė skiriasi, kai testai yra saugomi autorių teisių arba nėra saugomi. Kai testus saugo autoriaus teisės, jų turėtojas nustato apribojimus, kas gali naudoti medžiagą. Nesaugomiems, vadinamiems atviros prieigos testams, autorius ar jo teisių turėtojas yra suteikęs laisvą prieigą prie jų.

Testus paprastai rengia vienas ar keli mokslininkai, valstybinės ar privačios agentūros arba kompanijos, kurios specializuojasi kuriant testus. Kartais testai kuriami ir specialiai mokslinio tyrimo programai. Sukūręs testą, jo autorius automatiškai įgyja autorių teises, kartu ir teisinę apsaugą. Autorių teisės saugo testo pavadinimą, testo teiginius, užduotis, struktūrą, testo vadovus, vertinimo raktus ir algoritmus, o kartais ir kitą medžiagą bei sudedamąsias jo dalis. Informaciją apie tai, kam priklauso autorių teisės, paprastai galima rasti pirmajame testo vadovo puslapyje ir testo formose arba testų interneto svetainėse.

Autorių teisės priklauso testo kūrėjui, t. y. jo autoriui ar autoriams, nebent autorių teisės būtų perduotos rašytiniu susitarimu kitam asmeniui ar subjektui (pvz., testo leidėjui).

Testų autoriai, žurnaluos publikuojantys visą testą (retas atvejis) arba testo teiginius, atsisako autorių teisių į šią medžiagą žurnalo naudai, nebent rašytinėje sutartyje numatyta, kad autorius išlaiko nuosavybės teisę. Agentūros (pvz. leidėjai, sertifikavimo agentūros, konsultacinės bendrovės) paprastai, tačiau ne visada, pasilieka autorių teises ir gali jomis naudotis pačios arba sudaryti sutartis su kitais asmenimis dėl testų pardavimo. Testus kuriančios kompanijos išlaiko savo sukurtų testų autorių teises.

Profesionalai, atsakingi už tyrimų, kuriuose naudojami testai, atlikimą ar priežiūrą, jų naudojimui turi gauti autoriaus ar jo teisių turėtojo leidimą. Dažnai tai galima padaryti komerciniu būdu įsigyjant testą, jei testai taip yra platinami. Įsigijant prieigą prie testo sudarius komercinį sandorį, laikoma, kad buvo ir įgytos teisės naudoti tą testą numatytais tikslais (įskaitant mokslinį tyrimą). Leidimo naudoti testą gali būti prašoma net jei autorius ar jo teisių turėtojai mokesčio už tai neprašo.

Leidimas turėtų būti gautas ir originaliam testui, ir bet kokiam išvestiniui (pvz., išverstam testo variantui). Kai kurie autoriai ar jo teisių turėtojai (pvz., mokslininkai) leidimą gali suteikti nemokamai arba reikalauti simbolinio mokesčio už testo naudojimą tyrimams. Dėl nemokamo testų naudojimo tyrimuose autoriai ar jo teisių turėtojai (pvz., testų leidėjai) paprastai sudaro sutartį su tyrėju, kuriame numato naudojimo sąlygas (pvz., naudoti testą ribotą laiką ir ribotą skaičių administravimų) ir reikalavimus (pvz., pateikti autorių teisių turėtojui visų leidinių, kuriuose pateikiami duomenys, kopijas). Tyrėjas turėtų užtikrinti, kad toks susitarimas nepakenktų duomenų apsaugos taisyklėms, kitiems įstatymams, taip pat agentūros nuostatams. Tyrėjas privalo laikytis sutarties įsipareigojimų.

Autorius ar jo teisių turėtojas turi teisę atsisakyti duoti leidimą nemokamai naudoti testą tyrimams. Tai taikoma tiek originalioms versijoms, tiek prašymams atlikti vertimus. Autorius ar jo teisių turėtojai taip pat gali atsisakyti duoti leidimą atlikti tyrimus, kurių metu sukuriama išvestiniai

kūriniai (pvz., vertimai). Autorius ar jo teisių turėtojai negali nurodyti, kokio pobūdžio tyrimai bus atliekami su jo instrumentais.

Leidėjo pateikti originalios testo medžiagos naudojimo terminai ir sąlygos galioja bet kuriam ateities tyrimui, kurį atliktų tiek pradinis gavėjas, tiek ir kiti testo naudotojai, kuriems medžiaga būtų perduota.

Kai kurie testai priklauso viešajai sričiai (public domain). Taigi, kiekvienas turi atvirą prieigą prie jų. Autoriaus kūrinys priklauso viešajai sričiai, jei autorius ar jo teisių turėtojas aiškiai atsisakė savo teisių į autorių teisių apsaugą. Viešosios srities testus gali naudoti bet kas, jie laikomi bendrąja nuosavybe ir gali būti naudojami be autoriaus leidimo. Tokiu atveju testų medžiagą galima atgaminti, platinti, viešai rodyti arba paversti išvestiniu kūriniumi. Tyrėjams nereikia gauti leidimo naudoti šiuos autoriaus teisių nesaugomus testus. Vis dėlto, gera praktika reikalauja, kad tyrėjas, kiek tai įmanoma, informuotų testų autorius apie testų naudojimą ir, pristatydamas rezultatus, turėtų nurodyti testo autorius ir publikacijos šaltinį.

Tyrimuose naudotos instrumentų versijos dažnai skelbiamos žurnaluose arba autorių interneto svetainėse. Atviros prieigos žiniasklaidos priemonėse paskelbti testai gali atrodyti kaip viešai prieinami. Tačiau autoriui priklauso autoriaus teisės pagal nutylėjimą iki jis ar ji neperleido šių teisių kitam subjektui arba nesuteikė aiškaus leidimo laisvai ir atvirai naudoti. Testų autoriai turėtų kitiems tyrėjams aiškiai deklaruoti apie laisvą testo naudojimą arba naudojimo sąlygas. Tyrėjams patariama pasiteirauti autoriaus, jei jie nėra tikri dėl testo autoriaus teisių statuso.

2. Leidimas (pakartotinai) spausdinti

Autorių teisėmis apsaugoto kūrinio negalima atgaminti, platinti, viešai rodyti ar paversti išvestiniu kūriniumi be autoriaus ar jo teisių turėtojo leidimo. Turi būti užtikrintas testo medžiagos saugumas. Testų užduotys neturėtų būti spausdinamos leidiniuose, nes taip jos taptų prieinamos leidimo neturintiems testų naudotojams ir kiltų pavojus testų saugumui. Pavyzdžiui, draudžiama spausdinti ne tik originalų testą, bet ir išverstas ar adaptuotas jo versijas ar jų dalis leidinyje (pvz., žurnalo straipsnyje, disertacijoje ar interneto svetainėje). Publikuojant rezultatus, tyrėjams gali tekti pateikti testo užduotis (teiginius), kaip tyrimu vertintų savybių pavyzdžius. Naudodami viešos prieigos testus, tyrėjai gali pateikti testų pavyzdžius ir nurodyti šaltinį. Kai naudojami autoriaus teisėmis saugomi testai, iš autoriaus ar jo teisių turėtojo reikia gauti leidimą pateikti ribotą skaičių vertinamų ar nevertinamų teiginių pavyzdžių (paprastai po vieną ar du iš vienos skalės). Arba tyrėjai gali sukurti alternatyvius teiginius, kurie atitinka originalaus testo teiginių savybes, tačiau iš tikrųjų jų neatkartoja ir taip nepažeidžia autorių teisių.

3. Testo ar jo sudedamųjų dalių modifikavimas

Naudodami autorių teisėmis saugomus testus ir neturėdami tam skirto leidimo, tyrėjai neturėtų modifikuoti jokio testo komponento, nes tai keltų pavojų testo vientisumui, pažeistų autorių teises ir tai būtų neteisėta.

Viešai prieinamiems testams taikomi kitokie standartai. Juos naudodami tyrėjai gali modifikuoti testus pridėdami ar išbraukdami testo teiginius, keisti testo teiginių formuluotes ar eiliškumą, testo nurodymus ar vertinimo raktus ir algoritmus, kad testas labiau atitiktų tyrimo tikslus, numatomą tirti populiaciją ar konteksto sąlygas. Šios pakeistos testų versijos laikomos išvestiniais kūriniais ir gali būti viešai prieinamos. Pavyzdžiui, adaptuojant viešos prieigos testą kitoje kultūroje

nei ta, kuriai jis buvo sukurtas, gali prireikti išversti į kitą kalbą, išbraukti, reformuluoti ar papildyti teiginius, pakeisti instrukcijas ir teiginių vertinimo skalę.

Kai testas saugomas autorių teisių, panašūs pakeitimai gali būti daromi tik gavus raštišką autoriaus ar jo teisių turėtojo sutikimą.

Bet kokie pradinės testo formos pakeitimai turėtų būti dokumentuojami, kaip nurodyta 5 punkte. Adaptuojant testus svarbu remtis Tarptautinės testų komisijos Testų vertimo ir adaptavimo gairėmis (ITC, 2010).

4. Etiškas testų naudojimas

Testų naudojimo tyrimuose etika paprastai atitinka testų naudojimo profesinėje veikloje etiką. Taigi iš tyrėjų tikimasi, kad jie elgsis profesionaliai ir etiškai, bus kompetentingi naudoti testus, prisiims atsakomybę už testų naudojimą, užtikrins, kad testų medžiaga būtų saugoma saugiai, taip pat užtikrins tyrimų rezultatų konfidencialumą.

Testų naudotojai turėtų laikytis jiems privalomų etinių įsipareigojimų. Tai apima būtinybę gauti informuotą tiriamojo asmens sutikimą arba pritarimą, užtikrinti testo medžiagos saugumą ir asmens duomenų apsaugą. Tyrimų dalyviams pateikiamame tekste turėtų būti informacija apie svarbias tyrimo sąlygas, įskaitant tai, ar dalyviai gaus asmeninę arba grupinę duomenų santrauką. Kai įsipareigojimas pateikti tyrimo dalyviams grįžtamąjį ryšį apie jų rezultatus gali būti praktiškai neįgyvendinamas arba neįmanomas, jis neturi būti garantuotas. Tačiau, jei tai realiai įmanoma, tyrėjas turėtų stengtis pasiūlyti grįžtamąjį ryšį kaip mokslinio tyrimo sąlygą. Tyrėjai taip pat turėtų laikytis šalies ar krašto, kuriame atliekamas tyrimas, teisinių ir etinių principų ir jautriai atsižvelgti į svarbias kultūrines sąlygas.

Asmuo, kuriam suteiktas leidimas tyrime naudoti testą, turi būti kvalifikuotas jį naudoti arba turi būti prižiūrimas kvalifikuoto specialisto (pvz., kolegos, profesoriaus ar konsultanto). Kvalifikuoto specialisto atsakomybė apima platesnį testavimo procesą, įskaitant duomenų rinkimą, kodavimą, analizę, pateikimą ir taikymą įvairiomis formomis.

5. Dokumentacija

Moksliniai tyrimai turi būti tinkamai dokumentuojami. Dokumentacija leidžia mokslo bendruomenei įvertinti tyrimų kokybę ir rezultatus bei palengvina jų atkartojimą. Taigi, tyrimų metodų naudojimas, įskaitant testus, turėtų būti tiksliai užfiksuotas visų tyrimų ataskaitų metodu skyriuje. Turėtų būti nurodytas originalaus ar adaptuoto testo pavadinimas, versija (leidimas) ir paskelbimo data. Be to, jei reikalaujama, tyrėjas turėtų dokumentais patvirtinti, kad leidimą naudoti testą suteikė autorius ar jo teisių turėtojas, įskaitant sąlygas, kurios galėjo būti nurodytos autoriaus ar jo teisių turėtojo įgaliojimą patvirtiniančiame dokumente.

Tyrėjai, kurie verčia arba adaptuoja testą, turėtų nurodyti būdą, kaip buvo atlikti šie pakeitimai, ir pateikti išverstos ar adaptuotos formos validumo ir lygiavertiškumo įrodymus (ITC, 2010).

Tyrėjai, kuriantys naują instrumentą, turėtų pateikti bent jau minimalią informaciją apie naujai sukurtą instrumentą: teorinį testo pagrindą ir tikslą, pradinių teiginių (užduočių) ir vėlesnės jų analizės bei atrankos būdą, nagrinėjamai sričiai skirtą teiginių skaičių ir bent po vieną pavyzdį iš kiekvienos srities, taikytus skaliavimo metodus, taip pat informaciją apie validumo įrodymus ir matavimo tikslumą (pavyzdžiui, patikimumą ar kitus matavimo tikslumo rodiklius, priklausomai

nuo testo matavimo modelio). Visose publikacijose, kuriose naudojami naujai sukurtų testų duomenys, turėtų būti nurodyta, ar tyrėjas siūlo skleisti šių testų kopijas kitiems tyrėjams.

6. Interesų konfliktai

Tyrėjas turėtų nurodyti lėšų šaltinį ar fondą, jei toks buvo panaudotas testo kūrimui ar kitiems tyrimams. Tyrimus finansuojančios išorės agentūros gali būti suinteresuotos jų rezultatais (pavyzdžiui, tyrimą finansavo vyriausybinių agentūra, kuri formuoja politiką, arba testų bendrovė, kuriai priklauso testo autoriaus teisės). Tyrėjai turėtų žinoti apie tokias situacijas ir laikytis objektyvumo bei nešališkumo principų. Tyrėjai taip pat turėtų nurodyti ryšius, galinčius sukelti interesų konfliktą (pvz., tyrėjas gauna atlygį už tyrime naudotus testus arba dirba testų leidykloje).

7. Mokslinių tyrimų rezultatų sklaida profesinėje praktikoje

Testai, naudojami tam tikrai individo savybei įvertinti arba siūlantys klasifikavimą profesinėje praktikoje (pvz., organizacijų, sveikatos, švietimo ir kitame kontekste), turi būti patikimi ir validūs, siekiant užtikrinti teisingą tiriamos savybės įvertinimą ar pagrįstą asmens klasifikaciją. Tyrimuose naudojami testai ne visada turi atitikti individualaus vertinimo patikimumo ir validumo kriterijus.

Yra įvairios priežastys, dėl kurių sušvelninami tyrimuose naudojamų testų techniniai kriterijai. Pirma, testai gali būti kuriami ir naudojami inovatyvioms hipotezėms tikrinti ir iki šiol nepakankamai ištirtiems konstruktsams analizuoti, siekiant sukurti patikimus jų matavimo metodus. Antra, tyrimuose naudojami testai gali būti nestandartizuoti, o populiacijos statistika ir psichometrinės savybės iki tyrimo gali būti nežinomos. Trečia, testų duomenys gali būti naudojami apibendrintai arba grupės lygmeniu ir netaikomi išvadoms apie individualius testuojamuosius.

Kartais tyrimuose naudojamų testų versijos išplinta į profesinės praktikos sritį, neatsižvelgiant į jų trūkumus. Testo autorius yra atsakingas už tai, kad nebūtų prisidedama prie mokslinio tyrimo įrankių naudojimo profesinėje veikloje plėtros, kol nėra paskelbta pakankamai informacijos apie jų psichometrines savybes.

NUORODOS

American Educational Research Association [AERA], American Psychological Association [APA] & National Council on Measurement in Education [NCME] (2014). *Standards for Educational and Psychological Testing*. Washington, DC: AERA.

American Psychological Association (2006). *APA Dictionary of Psychology*. Washington, D.C.: APA.

American Psychological Association (2010). *Ethical Principles for Psychologists and Code of Conduct*. Washington, D.C.: APA.

Anastasi, A., & Urbina, S. (1997). *Psychological Testing* (7th. ed.). Upper Saddle, NJ: Prentice Hall.

Cronbach, L. J. (1990). *Essentials of Psychological Testing* (5th ed.). New York: Harper Collins.

International Test Commission (2010). *Guidelines for Translating and Adapting Tests*. Retrieved from <http://www.intestcom.org>